

Vodnik.

Častitve vreden nam je in bode Vodnik kot prvi pesnik slovenski in znameniti buditelj k življenju narodnem. Te zasluge je Vodniku priznal in izrekel ves narod slovenski, ki je pri stoletnem godu njegovega rojstva na svečnico zvečer leta 1858 slovesno napisal v rojstno hišo pri Žibrtu v gornji Šiški spominski kamen: „Tukaj se je pred sto leti rodil V. Vodnik, prvi pesnik slovenski.“ Te zasluge je Vodniku priznal ves narod, ko je željo izrekel, da bi se mu v Ljubljani spominek postavil. Ni se žalibože dozdej izpolnila ta želja, pa izpolnila se bode, kajti dunajski dijaki so djansko pot pokazali, kako se zamore izpolniti, izrekši, naj se zbirke za spominek ponavljajo vsako leto posebno pri onih slovesnostih, ki veljajo Vodniku. Priznavajo zadnjič Vodniku te zasluge skoro vsi večji duševni izdelki, kateri so beli svet zagledali, do današnjega dne in imajo koren in izvir svoj v Vodniku.

Spominjam tukaj „Novic“, ktere je Vodnik v svet spravil leta 1797 in so prvi dve leti izhajale v osmerki na pol pōli po dvakrat na teden, drugi dve leti pa samo po enkrat. Sicer so potem vsahnile do l. 1843, — ledina ni bila obdelana in seme ni mōglo rasti. Saj krčil je celino Vodnik prvi, in kdo se upa trditi, da bi brez njegovega truda bilo v dnevih prihodnjih sejano seme rastle?

Spominjam „Vélike Pratique“, ki je leta 1795 v četverki po Vodniku beli den zagledala. Izhajala je še potem leta 1796 in 1897, in je s svojimi podučnimi in budivnimi sestavki sedanjim pratikam in koledarjem saj pot pripravila in ne samo pratikam in koledarjem, ampak tudi vsem drugim praktičnim knjigam, ktere ljudstvo podučujejo in mu oči odpirajo za korist in pravico.

Kdo se na dalje ne spominja slovenskega rečnika, kateri je nagon dal rečniku, ki je leta 1860 na svitlo prišel po denarni pripomoči blagega škofa Wolfa.

Leta 1809, ko je Napoleon I. stvoril ilirsko kraljevino in se je poleg francozkega jezika učiti počel tudi narodni jezik, je bil Vodnik prvi slovenski učitelj in prvi pisatelj šolskih knjig. Sedaj je slovenskih učiteljev in šolskih knjig že mnogo; gotovo menj bi jih bilo brez Vodnika.

Vredovati pomagal je Vodnik tudi prestavo svetega pisma, ki je na svetlo prišlo od leta 1791 — 1802 in je tako tudi deležen sadú, ki ga ta imenitna knjiga prinaša.

Budil je tedaj Vodnik na vse strani duševno življenje naroda slovenskega; kot pesnik je globoko segal do čutilivega srca svojih rojakov, — kot vrednik ljubljanskih „Novic“ je upal se zdramiti zavednost narodovo, — kot pisatelj koledarja je praktične vednosti širil med zapuščenim narodom, in poleg tega je še v znanstvenih izdelkih pot pokazal, jezik zapuščeni popolniti in izlikati, da se po takem tudi narodu slovenskemu v bistnem jeziku odprè pot do izobraženosti, k znanostim in umetnijam isto tako kakor vsakemu drugemu narodu. Zategadel bode pa tudi ime Vodnikovo svetilo ne samo v slovstveni povestnici, ampak poprek v povestnici naroda slovenskega.

Tej slavi Vodnikovi ne more nikdo nič odvzeti, tudi jaz ne, ako razvijem pogoje in razloge, kateri so vzrok Vodnikovemu delovanju.

Pravijo, da ima vsak čas svoje možé; veliki ostanejo v povestnici, mali pa minejo in se pozgublajo. Al vendar tudi čas se menja in menjajoči se duh časov nadihuje svoje možé. Zakaj se ni Vodnik tisoč let prej rodil? Kje bi zdaj že bili Slovenci! Čas še ni prišel, — je odgovor. — Govorimo o času, kar prav

za prav veljá o ljudéh, o človeštvu, o narodih; kajti čas ostane, le ljudje, ki čas merijo, se menjajo v omiki, v napredku, v nagledih. Menjajo se tudi narodi, se vé da eni na slabo, eni na boljše. Kedaj in kako se je čas spremenil, da se je v njem zdramil Vodnik in je sam zaupaje v uspeh slovenske delavnosti spodbujal še druge delavce?

Ta odgovor ni kratek, ali hočem ga okrajšati.

Človeški rod se je razvil do sedanje stopnje izobraženosti formalno po dveh iznajdbah. Prva je pisava, druga tisk. Kdo je pisati pričel, ni znano. Grki, najbolj izobraženi stari narod, še v 9. stoletji pred Kristom, niso pisali. Pisali so pač že v 8., gotovo pa v 7. stoletji. Na podlagi te iznajdbe so Grki in po njih Rimljani dosegli največe in najlepše slovstvo, in ker so imenovane države bile iz večine demokratične in je tedaj vsak posameznik deležen narodovega izobraženja in narodne omike, skrbeli so vsi za vsakega in vsaki za vse. Po občnem preseljevanji narodov se je monarhična v mehkužnosti strohnela Roma podrla leta 476 in na svetovno pozorišče stopijo mladi narodi, Nemci in z Nemci in s Kelti pomešani Romani in Slovani. Bijejo se in rujejo zavolj selišč, dokler da se ne ustanovijo nove države. Zdatnega napredka ni do iznajdbe tiska leta 1456. Kar se tudi govori o šolah Karola Vélikega, istina je, da so vitezi vsega srednjega veka se borili in, če so čas imeli, pili in ljubljivali, in redovniki so v samostanih marljivo prepisavali stare klasikarje, izmed prostega ljudstva pa nikdo ni znal ne brati ne pisati. Še le po iznajdbi tiska je izobraženje postajalo občno blago, ne samo prednost posameznih ljudi. Knjige so se širile dober kup in nove ideje dobre in slabe so se po tisku ko po telegrafu raztroševale po širokem svetu.

Na vprašanje: ktera knjiga pa se je prva natisnila v slovenskem jeziku? odgovorimo, da: „Abecedarium und der kleine catechismus in der windischen Sprache. Ane bukvice, iz tih se ti mladi in preprosti Slovenci mogo lahko v kratkim času brati naučiti. V tih so tudi ti vegši štuki te kršanske vere inu ane molitve, te so prepisane od anige perjatila vseh Slovencev. Gedruckt durch den Jernei Skurianiz 1550 in Sybenburgen.“ In kdo se je ubogih Slovencev usmilil, kaj ga je napotilo, da jim napiše knjigo, v kateri se lahko v kratkem brati naučijo? — Bil je Primož Truber, širjatelj luterske vere na Kranjskem, kateremu je slovenska knjiga služila kot sredstvo, prosto ljudstvo vabiti in podučiti v Lutrovi veri. Branili so mu knjige tiskati domá; al tiskal jih je na Nemškem. Tako je tedaj ta s posebnim namenom, z namenom razširjenja luterske vere spisana in tiskana knjiga postala iskra in vir novemu slovenskemu slovstvu, kterege prvi pisatelj je bil Truber. Leta 1508 na Dolenskem rojen je kot duhovnik služil najprej v Loki, potem v Ljubljani. Nova Lutrova vera je tudi v Ljubljani prijatlov imela in spoznavcev, in Truber je bil tam njen prvi znanitelj. Leta 1547 iz Ljubljane pregnan je bil protestanški pridigar na Vürtemberškem in leta 1582 je celi novi testament v slovenskem jeziku v Tübingu natisnil dal. Pismenke so bile iz nemškega za slovenski jezik prikrojene. V pomoč so mu bili vürtemberški vojvoda Krištof in bivši škof iz Kopra Vergerio, posebno pa plemenitaš Janez Ungnad, ki je mnogo premoženja poklonil v natis slovenskih knjig. — Isto tako je na pospešenje reformacije celo sveto pismo na slovensko preložil in na svitlo dal Juri Dalmatin v Vitembergu leta 1584 v dveh foliantih. Tisk tega za one dôbe imenitnega dela se je počel v Ljubljani, kamor je Truber leta 1562 tiskarno spravil; al — po prepovedi nadvojvoda Karla — se je dovršil v Vitembergu. Natis te

knjige je stal 8000 gold., ktere so plačali — zanimivo je čuti — stanovi štirski, koroški in kranjski. Adam Bohorič je navlaš za pravilno pisavo te knjige napravil slovenski pravopis, po njem „bohoričica“ imenovan in ustanovil jezikova pravila v prvi slovenski slovnici natisnjeni v Vitembergu leta 1584. Do Kopitarjeve slovnice je bila Bohoričeva najboljša in njegov pravopis je vladal na Kranjskem do sedanje „Gajice“, ktero so naše sedanje „Novice“ vpeljale leta 1845.

Tej protestanški marljivosti nasproti, se vé da tudi katoličani, posebno pa duhovstvo, ni moglo dalje mirno in brez dela ostati, ampak morali so sebe in vero braniti. Braniti so se morali pa s tem istim orožjem, s katerim so bili napadani; začeli so tudi knjige pisati in tiskati in med Slovence širiti. Lutrovci so pobegnili in nekoliko njihovih knjig se je pokončalo, al narodni jezik je v knjigi ostal. Prvi pisatelj od katoliške strani je bil Tomaž Hren. Tomaž Hren je rojen leta 1560, 1588. leta je postal na Truberjevem mestu katoliški pridigar v Ljubljani in 1597. leta pa škof ljubljanski. On je krepko branil katoliško vero in močno zatiral novoverstvo. Od Hrena v slovenski jezik prestavljeni evangelji in listovi so se potem še večkrat natisnili: leta 1730, 1741, 1764, 1772, 1777, večidel pa so bila ta izdanja, kakor Kopitar kaže, več pokvarjena kot popravljenjena, dokler da pridemo z letom 1787. do Japelno-vega izdanja, — istega Japel-a, ki je od leta 1791 do 1802 s pomočjo Kumerdeja, Šraja, Trauna, Škrinerja, Rihterja in Wolfa prvo celo sveto pismo katoliško izdal in ktero je, kakor smo gori omenili, tudi naš Vodnik vredovati pomagal.

In tako smo prišli do Vodnikove dôbe, se vé da samo od daleč in površno pogledavši, kako so se poprek slovenske knjige pisati in tiskati začele, in kako so Slovenci, po omenjenih knjigah dobili knjige in s knjigami podlago za daljši razvoj.

Tako tedaj je dohitel duh časov tudi narod slovenski, — pozno, zeló pozno, ker našel je Slovence še v bornem stanu. Kmetom, nekdanjim plemenitašem, so Turki že davno glave pobili, kateri pa so še ostali, te je na svojo stran privabila laška omika, ali pa nemška dvorska uljudnost in pa magjarski ponos; namesti starih občin (sosesk), kjer je starešinstvo pod veličastno lipo sodilo pravico, se je ugnjezdilo redarstvo; slovenski vojvoda ni več prisegal branit vdovam pravde, mesta in mestni prebivavci so se oddaljevali narodu in bližali tujcem in naselili so se krog in krog tuji naselniki in nemški redovniki s svojimi šolami, da bi narodu slovenskemu od vseh strani jemali in vzeli narodnost. — In kaj je prav za prav ostalo slovenskega? Feudalni kmet, duhovniki edini izobraženi stan pa s tujo omiko, šole — kolikor jih je bilo — latinske in nemške. To stanje, ako bi je primerjali drugim narodom, našli bi najbliži primer pri špartanskih perijokih, če ne helotih, kateri so podrobni služili svojemu gospodujočemu narodu.

Al čas je tudi popravil, kar je čas zakrivil. Stvoril je prijazne postave, ktere so služstvo in podložništvo odstranile in nam rodile sedanje svobodne kmete, iz katerih se ponavljajo vsi ostali stanovi, katerih razvoj narodnega življenja potrebuje. Čas množi šole in učenje po tiskanih knjigah, čas je zbudil narodno zavednost, in sicer ne samo pri slovenskem narodu, ampak pri vseh narodih, tako, da se proti zatiravanju narodovemu vsi, saj vsi soplemeniki branijo uzajemno. Čas nam je popravil slovnico in spravil vzajemni pravopis, in čudno! — Kakor da bi hotel čas vse popraviti, kar je zagrešil, ono isto orožje, ktero je rabilo za novoverstvo, se je obrnilo v novi dobi proti njemu, kajti rajni Slomšek so rekli, mislim z vso pravico, da bolj ko varujemo in

krepimo slovensko narodnost, bolj varujemo in krepimo ob enem tudi vero svojo. Čas je zadnjič zbudil tudi mnogo plodovitih delavcev na narodnem polji, kateri ljudstvo v omiki povzdigujejo in slovstvo širijo, in med kterimi je bil Vodnik prvi, ki je kot rodoljub brez vsega družega namena počel delati z zaupanjem, da bo bolje, z bistrim umom svojim vidé prihodnost. In kakor sedanost kaže, ni se prevaril. Sedanji Slovenci nimamo več le samo upanja, ampak smo prepričani, prepričani vsi, — kdor ni kukavica — da je naš obstoj brez nevarnosti, če smo krepki z dušo in s telom, in v tem prepričanju se veseli spominjamo svojega prvega buditelja Valentina Vodnika in mecena njegovega Žiga Coiza, in prijatla njegovega, Linharta, in slavimo Vodnikov spomin. Slava mu na veke!

Š.

Národne stvari.

O volkodlaku.

Spisal J. Gomilšak.

(Konec.)

K tema pravlicama naj dostavim še eno dogodbo, ki sem jo čital med drugimi v nekem časniku. Učeni Poljak Čački piše: „Ko sem bil leta 1826 v mestu Slup, se je malo pred mladeneč ustrelil. Dolgo je ležalo njegovo truplo nezakopano; mestjani namreč niso dovolili, da bi ga bili v okolici pokopali, bojé se, da ne bi volkodlak postal. Slednjič ga le pokopljejo v odstranjeni dolini. Pa že v kratkem je došel strašen glas: mladeneč je postal vampir, in hodi iz groba. Pravili so, da je napadal pastirje in popotnike. Nekega dne zadene na korenjaškega močnega dečka, in dolgo se meče in vlačí z njim. Tako mi je dečko potlej sam pripovedoval: „Bila je svetla noč. Stražé hodil sem okoli svoje žitnice, kar zagledam, da so se vrata odprla; stopil je mladeneč notri, ki se je bil pred tednom ustrelil. Hitro ga spoznam, ker imel je ravno tisto čapko (kapo) in sukno, v kateri sem ga mrtvega vidil. Mrzel znoj mi je stopil na čelo, in ježili so se mi lasje, vidšemu, da se mi je bližal z razpetima rokama, kakor da bi me hotel objeti. Hotel sem glasno zakričati, pa moj jezik je oblesenel; hotel sem se prekrižati, pa nisem mogel rok dvigniti. Zdaj se mi je vampir bližal in me krog pojasa popadel. V tem trenutku mi grozen strah moči okrepča; popadem ga za grlo, in ko dva psa sva se dolgo trgala. Luna se je skrila za oblake, in v temi nisem vidil nič kakor oči svojega nasprotnika. Po sreči je ravno zapel kokot, in ko bi trenil, je zginil vampir.“

Te vrstice naj zadostijo, da spodbudim z njimi rodoljube, naj nabirajo z drugimi vred tudi pravlice o volkodlaku, ki so posebno spomina vredne; mislim, da še jih je med prostim ljudstvom obilo, tam pa tam z drugimi zmešanih.

Dosta dosta se je že pri drugih narodih o volkodlaku pisalo, tudi iz naših dežel je več takih pripovedek navedenih, *) le v slovenskih knjigah še nisem zadel na nje.

Da v nekterih krajih mrtvi ne trohniyo hitro v grobu, je resnica — menda vsakemu znana, pa vzroka tega so iskali in še iščejo učenjaki v razmerah kemičnih itd.

H koncu naj dodam še Puškinovo pesem, ki nam kaže, kje naj mnogokrat izvirká takih in enakih vraž iščemo.

*) Med mnogimi omenim le: Jos. Görres-ovo „Mistiko“ in